

објекат критике, бар их користи као „подијум за игру” (М. Епштејн). Ми, најчешће, ни толико. Апсолутно ћутање којим су пропраћене неке фактички нове прозне књиге Бошка Петровића (у колекцији сабраних дела) говори много само за себе. Организована хвала и самохвала насртљивих не оставља много простора оним бољим, тишим.

Да није увек, па ни поглавито, одлучујући „таленат промене” (И. Секулић), уверава нас и пример Воје Чолановића. Не мора нас чудити што је прећутан у академски конципираном прегледу савремене српске књижевности који је написао угледан теоретичар и критичар. Зашто га, међутим, нема у разговорима и списима младих? Редак спој ерудиције, хумора и маште, Чолановићева ће проза увек мрсити рачуне онима који критичарски посао почињу и завршавају разврставањем. Његова новелистичка збирка *Оседлајти мећава* изгледа данас бар двадесет година млађа него што казује година њеног објављивања (1958).

Рђаво осветљење, понекад, наслеђујемо из авнојевских времена и навика. Фарсичне – али и фаталне – републичке границе скривиле су злоћудну парцелизацију српског књижевног живота. Аутентичан лиричар самосвојног лексичког, ритмичко-интонацијског и сликовног профила, Дара Секулић неће, бојим се, никад изборити место које јој припада на средишњој сцени савременог српског песништва.

На крају овог пописа наших пропуста и дуговања, поменућу и неколико песника кратког века и зле судбине о којима сам – чини се, без већег одјека – својевремено већ писао. Писали су, дакако и други, али такође без примереног учинка. Имам на уму чудесног Александра Ристовића, постхумно *Трејерење* Милана Милишића – најбољу песничку књигу коју сам прочитао у последње три године, луцидну поезију Јудите Шалго (ређе помињану од њене прозе) и већ умногоме заборављену двојицу новосадских песника – Рада Томића и Борислава Милића, првог препознатљивог по изразитој вербалној машти а другог по неукротивој персоналној свога (анти)поетског говора.

Ако су у овом запису – који, срећом, ништа не озаконјује – притужбе махом адресоване на млађе критичаре, ред је да се некима од тих истраживача и антологичара (Делићу, Тешићу, Дамјанову, Ненину, Јовановићу, Микићу, Пантићу и Ломпару) упуту и која реч признања. У првом реду стога што њихов труд, уз све саморазумљиве отпоре и препреке, отежава и опште наше сиромаштво, мати резигнације и зловоље, чак и на местима где је сва наша нада.

Тања Појовић

У ПОТРАЗИ ЗА НОВОМ ИСТОРИЈОМ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ XIX ВЕКА

У последње време изнова се отварају расправе о задацима националних наука. Ово се донекле може објаснити чињеницом да оквири ниједне од научноистраживачких области нису јасно омеђени. Тако се, на пример, и данас примећују недоумице око тога шта све спада у корпус српске

књижевности, а самим тим неминовно се намеће и проблем дефинисања њеног језика. Просечном, а подразумева се и заинтересованом читаоцу, сигурно није јасно откуда то да се баш сада, крајем XX века, поново распламсавају полемике о суштини и историји српскога језика. Како то да се појединци живо интересују за књижевност ренесансног Дубровника, док истовремено по страни остављају проблеме везане за још недовољно истражену и недвосмислено српску књижевност средњег века? Слично се питање поставља поводом литерарног наслеђа прошлога и претпрошлога столећа. Новински чланци, намењени ваљда широј и неупућеној публици, препуни су паушалних цена о Вуковој језичкој реформи, при чему мало ко од потписника тих текстова има потпун и прави увид у оновремену књижевну (језичку) праксу. Нажалост, у већини случајева, у средним, али и у нешто озбиљнијим расправама, потребе за новим истраживањима своде се или на идеолошку (политичку) полемику или тек на пука набрајања недовољно испитаних области.

У нади да ће наш прилог оваквим расправама бити само увод у лична, дуготрајна и конкретна проучавања, покушаћемо, овом приликом, да укажемо на неке неопходне задатке наше књижевне историографије.

Савремена српска наука о књижевности не може се подичити својим резултатима. Уколико је упоредимо са западноевропском традицијом, или још боље са текућом славистиком, лако се да запазити да у односу на њих по много чему заостаје. У нашој средини осећа се пре свега недостатак нужне припремне (примарне) литературе: грађе, библиографија, лексикона и сличног. Мали је број српских писаца који имају ваљано приређена критичка издања. С друге стране, пренебрегава се читав низ недовољно познатих и сасвим неизучених писаца, посебно оних који су стварали крајем XVIII и почетком XIX века. Осим тога, тешко би се могло рећи како се овде пажљиво прати страна филолошка литература (нове теорије, објављена грађа и сл.).

Да се не бисмо и сами ограничили тек на необавезна запажања, не би било згорег да нешто прецизније укажемо на набројане, а неразјашњене проблеме. Кренимо, пре свега, од најкрупнијег и најсложенијег питања – о корпусу српске књижевности. Шта се све може сматрати њеним интегралним делом, а што њој припада делимично, и на основу којих мерила се може утврдити да је нешто део наше националне традиције, а нешто пак није? Ваља подсетити да је сложена историјска и језичка ситуација код Срба добрим делом заслужна за стварање оваквих недомица. Наиме, како је ваљда општепознато, књижевни почци Словена су истоветни, и везују се за ћирилометодијевску мисију у IX веку. Ипак, развој њихових литература био је кудикамо различит. Код једних се примећује убрзана еволуција, код других, као што је то, рецимо, случај са нашом књижевношћу, правих писаних споменика има тек негде од краја XII века. С друге стране, већ у XI веку одвајају се две верске, а у овом случају и књижевне групације – православних и католичких Словена (*Slavia Orthodoxa* – *Slavia Romana*). Политичке, религиозне и језичке разлике условиле су то да се књижевности народа које су припадале различитим групацијама битно другачије развијају. У православном словенству постојала је колика-толика уједначеност између богослужбеног (старословенског) и народног језика. У западној традицији, међутим, издваја се посебна функционална употреба латинског и народног језика, што је западноевропским народима, међу њима и католичким Словенима, омогућило да релативно рано осамостале народни језик

као књижевни (у Италији то је време Дантеа и Петрарке, у Дубровнику и Далмацији XV–XVI век), док се код православних Словена тај процес уочава тек у XVIII и XIX столећу. Већ та чињеница учинила је развојни пут писменог стваралаштва *Slavia Orthodoxa* веома сложеним, и то не само у домену књижевних облика или стилских праваца, него, ако не и више, и у домену језика. Кључну улогу у формирању „нове српске књижевности”, како се она у науци по правилу назива, одиграло је одвајање од старије традиције. Црквене жанрове и теме замењују западноевропски узор, а језички хаос црквенословенског и славеносербског идиома потискује употреба народног језика. Наравно, овај процес је умногоме компликованији, и овом приликом важно је само напоменути да се модернизација литературе много јасније читава у самом стваралаштву неголи у језичким и критичарским полемикама из средине столећа, које су послужиле као основно полазиште за програм београдске филолошке школе, која је, са своје стране, пресудно утицала на уобличавање позније српске књижевне критике.

Занимљиво је да силне студије које се у србистици објављују последњих тридесетак година, а које се баве тим проблемима (в. посебно радове Р. Пикија, Ф. Томсона, Д. С. Љихачова, В. М. Живова, К. Станчева и многих других), нису имале прави одјек у нашој науци. Штавише, њихова рецепција приметна је само у референцама озбиљних истраживања појединих медијевиста (Ђ. Трифуновић, И. Шпадијер). Насупрот томе, већина данашњих поборника за „националну ствар”, бар онај део који добија публицитет у дневној штампи, позива се на историје књижевности из прошлог столећа. Нова читања Шафарика, Стојана Новаковића, Богишића, Павла Поповића или Тихомира Остојића (којег, узгред, готово нико не помиње), свакако су потребна, али безрезервно преузимање њихових ставова тешко да има научну утемељеност.

Слепо ослањање на „старије” историчаре књижевности крије у себи још један недостатак. У њиховим прегледима, наиме, нису заступљени, или не на прави начин, многи прошловековни ствараоци. У ствари, свако оцењивање књижевног стваралаштва, посебно када је реч о синхронном вредновању, скоро увек је обележено субјективним ставовима. Тако, на пример, они научници који су прихватили Вукову језичку реформу махом по страни остављају песнике који су своја дела објављивали старом, црквеном грађијом. Самим тим, читав један круг песника који су писали пре Бранка – попут Гаврила Ковачевића, Јована Пачића, Корнелија Поповића или Димитрија Михајловића – остао је готово непознат. Слично ствари стоје и са радовима Вуковог главног опонента – Јована Хаџића, *alias* Милоша Светића. Да парадокс буде већи, сви ти песници су, без обзира на употребу старије ортографије, своја дела писали на народном језику. То што се код неког од њих ту и тамо примећује покоји архаизам или дијалектизам, само потврђује тезу да је српска писана књижевност и пре Вука, следећи иманентне еволутивне процесе, а не никакав тобоже наметнути диктат, кренула путем понародњавања стваралаштва.

Што се тиче српске поезије из друге половине XX века, и ту се може говорити о „непронађеном благу”, мада из других разлога. Једну од кључних „препрека” представља чињеница да велики број ондашњих песника – као што су Никола Боројевић, Павле Поповић Шапчанин, Никанор Грујић, Дамјан Павловић, Исидор Ђирић и други – није стигао да објави засебне збирке, већ је своје стихове „расуо” по многим часописима. Други проблем, не мање битан, настаје захваљујући употреби ондашње секундар-

не литературе. Наиме, неке од занимљивих књижевних појава једноставно су заобиђене у прегледима или историјама српске књижевности (пре свега мислимо на Скерлићеву, као најрелевантнију). Склоност нових истраживача да се преваходно ослањају на секундарну, а мање на примарну литературу, из корпуса српске књижевности искључила је Ацу Поповића Зуба, Драгутина и Милутина Илића, Абердара, Јована Драгашевића, Острожинског итд. Као резултат свега тога ниједан од наведених песника нема приређена критичка или антологијска издања. С тим у вези ваља напоменути да су многа књижевна дела познатих и признатих писаца (наведимо овом приликом Симу Милутиновића Сарајлију) до дана данашњег остала у рукопису.

Ипак, били бисмо неправедни ако не бисмо бар споменули спорадичне издавачке подухвате с краја прошлог и у првој половини овог века – Библиотеку Браће Јовановића из Панчева, многе књиге из редовног кола Српске књижевне задруге, те едицију Библиотека српских писаца коју је између два светска рата у Београду уређивао Владимир Ђоровић. Понешто је урађено и у послератном периоду (в. нпр. едицију Српска књижевност у 100 књига, или Нолитове едиције – Српски роман, Српска драма, Дневници, аутобиографије, мемоари). А од наших научника за обнову интересовања за старије писце посебно су заслужни Ђ. Сп. Радојчић, Ђ. Трифуновић, М. Павловић, М. Павић, М. Поповић, М. Лесковац и Д. Живковић.

Упркос озбиљним научним достигнућима остало је још много неистражених научних подручја српске књижевности. Сматрамо, међутим, да је пре писања било какве нове историје или поетике српске прошлоковне књижевности потребно раскрчити пут до њених главних представника. Основни је задатак, дакле, онај непопуларни – критичко издање већине писаца.

Овом приликом, следећи досад завршена лична истраживања, осврнућемо се на прошлоковну српску поезију. Развој новог песничког стваралаштва код Срба по много чему се уклапа у глобалну слику европске или источноевропске (балканске) традиције. Но, како то обично бива, овде се примећују и неке специфичне црте. Неправилном, или боље рећи својервном развоју стилских токова свој истраживачки век посветио је Драгиша Живковић. О проблему језика писали су многи – од Александра Белића па до Александра Младеновића и Павла Ивића. Поједину грађу објављивали су – М. Лесковац, Д. Иванић, В. Милинчевић и др. Све то још није довољно да обухвати целовити корпус прошлоковног поетског стваралаштва. Пратећи засебна издања и периодичку стигли смо до броја од преко сто песника који су на овај или онај начин дали лични допринос у модернизацији националнога стиха. Треба, наравно, рећи да смо међу те песнике уврстили и оне најзнаменитије, ширем слоју читалаца добро познате, попут Бранка Радичевића, Његоша, Стерије, Лазе Костића, Змаја, Ђуре Јакшића или Војислава Илића. Оно што је много занимљивије тиче се неистражених, непознатих песника, који се у прегледима или историјама књижевности помињу узгред, или су из њих једноставно изостављени. Поновно објављивање њихових стихова, целокупно или пак у антологијском избору, свакако би битно изменило слику националног прошлоковног песништва.

Славеносерпски период српске поезије, који задире у средину XVIII века, а чији су најзнаменитији представници Захарије Орфелин, Алексије Везилић и, нешто млађи, Григорије Терлајић, Павле Соларић или Атанасије Стојковић, на изврстан начин утире пут потоњим, „народним” стварао-

цима. Тако се већ крајем XVIII и почетком XIX века може говорити о фолклорној превласти у поезији (Ј. Рајић, С. Стратимировић, В. Ракић, Г. Ковачевић). Али док су се сви наведени песници махом бавили епским облицима, дотле се истовремено са њима појављује и читав низ лиричара, који ће своју поезију писати како по угледу на национално наслеђе (грађанска лирика, фолклорни облици, приморска ренесансна и барокна књижевност), тако и следећи узоре страних књижевности (пре свега, руске, италијанске и немачке). У ту групу, која добрим делом обнавља петраркистичку лирику, спадали би Јован Дошеновић, Јован Пачић, Корнелије Поповић, Јефта Поповић, Димитрије Михајловић и др. Слична поетика (сродне теме, облици и стил) јавља се и у другој половини XIX века код Острожинског, Драгашевића, Аце Поповића Зуба, да поменемо само неке који су певали упоредо са многим романтичарима. У предромантичарски период (схваћен у стилском, а не хронолошком погледу) спада и стваралаштво песника тзв. објективне лирике (Мушицког, Боројевића, Грујића, Берића, Василија и Јована Суботића), која је, за разлику од осталих „покрета”, добило засебне студије.

Иако је појава романтизма за српску поезију имала превратнички значај, поред многобројних епигона са покојим занимљивим остварењем (Јован Сундечић, Н. В. Ћорић, С. Поповић, Р. Лазаревић и многи други) у то доба објављује и читав низ ваљаних стваралаца који нису имали среће да „пропевају” ван перидике, попут Дамјана Павловића, Павла Поповића Шапчанина, Мите Живковића итд. С друге стране, не треба занемарити ни песнике који не следе владајућу књижевну моду (Ђорђе Малетић, Стеван Фрушић, Светолик Лазаревић) а чија дела нису без вредности. Заправо, последње деценије прошлога века доносе читав низ мање запажених стваралаца који заслужују поновно читање – попут Мите Поповића, Драгутина Илића, Милана Савића, Јаше Томића, Димитрија Јовановића и других.

Овај штур и непотпуни преглед поетичких и песничких појава ваљда сам по себи сведочи о неопходности поновног ишчитавања и превредновања српског песничког наслеђа. Поменимо, на крају, да не би било забуне, да вредност једног Вука Караџића, Бранка Радичевића, Његоша, Змаја или Лазе Костића ништа не може помутити. Штавише, њихов значај постаће још већи и очигледнији ако се стави у прави контекст сувремене им продукције.

Но, да би се до тог превредновања дошло нужно је начинити прави избор из огромне књижевне грађе, дакле, приредити, макар и делимично, издања свих поменутих и оних непоменутих стваралаца. Осим њихових дела, уз дато издање требало би понудити и основне библиографске податке о сваком од њих понаособ, дати увид у језичке и ортографске проблеме, и покушати да се укаже на стилске смене, поетичке законе и токове, као и на вишеструке утицаје који су их пратили. Тек тада би се могло озбиљније и објективније судити о националној поетској традицији. И то нека буде наш следећи, главни задатак.